

Memlûkler Zamanında (1250-1517) Kadın

İsmail YIGİT*

Özet:

Memlûkler zamanında askeri ve sivil bürokrasi içinde kadına büyük değer verildiği, toplumda da kadına bakışın genelde olumlu olduğu görülmektedir. Bilhassa hadis ilminde olmak üzere dini ilimler alanında yüzlerce kadın alim yetişmiştir. Bu dönemde kadınlar, batılı seyyahların dikkatini çekecek ölçüde sosyal hayata iştirak etmişlerdir. Bu arada dul veya kocaları tarafından evden kovulan kadınların korunmasına yönelik müesseselerin bulunması da dikkat çekmektedir.

Abstract:

Women in the Mamelukes' Period

In the period of Mamelukes, women, generally, was given great importance in the society as well as in the military and civil bureaucracy. Hundreds of Muslim women scholars have been grown up in different Islamic fields, especially in hadith field. In that period, women were so integrated to social life that this situation attracted attention of the western travellers. It is, also, highlighted that at that time, some establishment existed to protect the divorced women or the ones dismissed by their husbands.

Memlûkler dönemi tarihçileri, önceki tarihçiler gibi, bir nevi hânedanın siyâsî ve askerî tarihini yazmışlar, dolayısıyla kitaplarında hükümdarların özel hayatı hakkında da geniş bilgiler vermişlerdir. Bu arada onlar, çok geniş bir çerçevede olmasa da, sultanların hanımları, anneleri, kız kardeşleri ve onların hükümdarlarla ilişkilerinden ve bazen de büyük emirlerin hanımlarından söz etmişlerdir. Diğer yandan ilim ve kültür hayatında temayüz eden kadın alimler hakkında da kısa bilgiler aktarmışlardır. Tabakat ve terâcim kitaplarında ise, başta ilim ve kültür hayatında şöhret bulan kadınlar, saray mensubu kadınlar ve büyük emirlerin hanımları olmak üzere çok sayıda meşhur kadın tanıtılmıştır. Hatta daha sonra tekrar işaret edeceğimiz gibi, sadece Sehâvî'nin hicrî dokuzuncu (milâdî on beşinci) asrın meşhurlarını tanıttı-

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ğı eserinde tanıtılan kadınların sayısı 1075'e ulaşmaktadır. Zamanın bazı fıkıh alimleri ve seyyahları da, kadınların durumunu ve toplumun onlara bakışını ilgilendiren genel bilgiler vermişlerdir. Ne var ki, bu kaynaklarda kadınlar hakkında zikredilen bilgiler, neredeyse, saraydaki kadınlar, askerî devlet erkanı ve sivil bürokratların hanımları ile ilim ve kültür hayatının içinde olan kesime mensup kadınlarla sınırlıdır. Toplumun alt kesimlerine mensup kadınlar ile kırsal kesimde yaşayan kadınlar hakkında bilgi bulmak neredeyse mümkün değildir.

1. Memlûk Sarayında Kadın

Memlûk sultanları, hanımlarına büyük bir değer verip, onlara yüceltici bir bakışla bakarak, kendilerine mahsus şeref unvanı olan "havend" lakabını onlar için de kullanmışlardır. Hanımları, kızları ve kız kardeşlerine gönderdikleri mektuplarında, onlara, ihtiram ve takdir ifade eden çeşitli sıfatlarla hitap etmişlerdir.¹ Kadınlar arasında sadece sultan hanımları, anneleri ve sultanın kız kardeşleri için kullanılan bu unvan yanında, kadınlar için Türkçe emîre manasına gelen "hatun" ve Arapça kadın efendi anlamını taşıyan "seyyide" lakapları da kullanılmıştır.²

Sultanlar, büyük emirler ve diğer devlet adamları, hanımlarına karşı çok cömert davranmışlar, mal ve eşya cinsinden istedikleri hiçbir şeyi onlardan esirgemişlerdir. Dolayısıyla sultan hanımlarından ve diğer kadın yakınlarından bazıları, büyük miktarlara ulaşan servet ve miraslarıyla tarihe geçmişlerdir. Bunlardan biri, el-Melikü'n-Nasır Muhammed'in zamanının en meşhur kadınlarından sayılan hanımı Togay Hatun'dur. Büyük miktarda miras bırakan bu kadının, ayrıca 1000 cariye ve 80 hadımı azat ettiği bildirilmiştir.³ Aynı sultanın Emir Tâz ile evlenmiş olan kızı da geride büyük bir servet bırakmıştı. 500 bin dirheme satılan bu mirasın içinde 40 bin dirhem, yani iki bin Mısır dinarı değerinde murassa bir ayakkabı da bulunuyordu.⁴ el-Melikü'l-Eşref Şaban'ın annesi Havend Bereke öldüğünde ardında bıraktığı büyük miras, oğlu ile yeni kocası Olcay'ı savaşa kadar götürmüştü.⁵

Sultanların hanımları doğum yaptığında, sarayda yedi gün süren muhteşem bir eğlence düzenlenir, katılanlara çeşitli ikramlarda bulunulur, bu arada sultan tarafından doğum yapan kadına son derece değerli hediyeler verilirdi. Nitekim el-Meli-

¹ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ* (nşr. Şemseddin), VII, 182-184.

² İbn Şâhin ez-Zâhirî, *Zübdetü Keşfi'l-Memâlik* (nşr. P. Ravaisse), s.121.

³ İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-Zâhire* (nşr. Şeltut ve dğr.), Kahire 1956-1972, X, 238.

⁴ İbn Tağrıberdî, X, 247.

⁵ İbn Tağrıberdî, XI, 60.

kü'n-Nasır Muhammed'in oğlu Salih doğduğunda, muhteşem bir tören yapılmış ve miktarı 240 bin dinara varan harcamalar yapılmıştı.⁶ Sultan kızları veya kız kardeşlerinin çeyizleri de çok zengin olurdu. Hatta el-Melikü'l-Eşref Şaban'ın kızının çeyiz eşyası, rivayete göre beş yüz deve ve 10 katır üzerinde taşınmıştı.⁷

Sultanlar, gezinti ve dinlenme yerlerine giderken bazen hanımlarını da beraberlerinde götürürlerdi. Bu esnada sultanın haremi, renkli atlas elbiseler içinde, başlarında deri kalensüveler olduğu halde, atların sırtına yerleştirilmiş rengarenk ipeklerle donanmış mahfeler içinde taşınırdı. Onların bindiği atlar, büyük emirler tarafından çekilir, onların peşinden yine ipeklerle donanmış yükler götürülür, bu esnada etrafları emirler, memlûkler ve hizmetçiler ile kuşatılırdı. Kadınlar gezinti yerlerinde aralarında çeşitli oyunlar oynarlardı.⁸

Sultan hanımlarının gezinti yerlerine intikali sırasında, onların geçeceği yolların boşaltıldığı, halk içine girmelerine izin verilmediği anlaşılmaktadır. Nitekim el-Melikü'n-Nasır Muhammed'in hanımı Togay'ın saraydan Cîze'ye gidişi sırasında, Kahire'de onun geçeceği yollar boşaltılıp dükkanlar kapatılmıştır.⁹

Memlûk tarihçileri, katıldıkları törenlerin büyük kısmı kalede icra edilen ve halka açık yerlerde görülmeyen saray kadınlarıyla halkın bir arada bulunduğu yegane merasimler olan sultan hanımları veya annelerinin haclarına¹⁰ büyük ilgi göstermişler, eserlerinde onların haclarını teferruatlı bir şekilde anlatmışlardır. Tabakat kitaplarında da bazıları birkaç kez hacca giden bu kadınların haclarına muhakkak işaret edilmiş; sultanların eserleri ve hizmetlerinin zikredilmesine karşılık, bu kadınların haclarına dikkat çekilmiştir.¹¹ Haremeyn'e gönderdikleri "mahmil"e gösterdikleri özenle bilinen Memlûk hükümdarları,¹² hanımları veya annelerinin haccı söz konusu olduğunda, daha da cömert davranırlardı. Onların hac kafilesi daha büyük bir özenle teçhiz edilirdi. Hanımların içinde taşındığı mahfeler, nakışlı kıymetli kumaşlarla örtülür, hareket anında kösler, davullar çalınırdı. Bütün ihtiyaç malzemelerinin yüklendiği deve katarı onları takip ederdi. Sultan hac emiri ile birlikte büyük

⁶ İbn Tağrıberdî, IX, 119.

⁷ İbn Tağrıberdî, XI, 351.

⁸ el-Melikü's-Salih'in annesinin gezinti yerine gidişi hakkında bkz. İbn Tağrıberdî, X, 97.

⁹ İbn Tağrıberdî, IX, 74-75.

¹⁰ Doris Behrens-Abouseif, "The Mahmal Legend and the Pilgrimage of the Ladies of the Mamluk Court" *Mamlûk Studies Review*, I (1997 Chicago), s. 92.

¹¹ Memlûkler dönemi sultan hanımlarının hac yolculukları hakkında toplu bilgi için bkz. Doris Behrens-Abouseif, agm., s. 92-96.

¹² Münir Atalar, *Osmanlı Devletinde Surre-i Hümâyûn ve Surre Alayları*, Ankara 1991, s. 5.

emirlerden bir gurubu yolda ona eşlik etmekle görevlendirirdi. Hac dönüşünde, onu bizzat sultan karşılıyordu. Onun dönüşü sebebiyle Kahire dışında Birketü'l-hac denilen yerde. büyük bir ihtifal düzenlenirdi.¹³ Bu sırada emirler, valide sultan veya sultan hanımlarına çeşitli hediyeler takdim etmekte birbirleriyle yarışlırdı. Memlükler döneminde sultan hanımlarından ilk hacca giden el-Melikü'n-Nasır'ın hanımı Togay olmuştu. Hayatından bahsedilen tüm eserlerde 721/1321 yılında gerçekleştirdiği bu haccına vurgu yapılmış, haccı esnasında 80 bin dinar harcadığı söylenmiştir. el-Melikü'l-Eşref Şaban'ın çok hürmet gösterdiği annesi Bereke Hatun hicrî 770 yılında hacca gitmiş ve bu esnada bol miktarda hayır ve hasenatta bulunmuştu. Bu sebeple o yıl, "Ümmü's-sultan/Sultanın annesinin yılı" diye meşhur oldu.¹⁴

Sultan hanımları yakalandıkları herhangi bir hastalıktan şifa bulunca, devlet büyükleri, ulema, kadılar ve eşrafın katıldığı görkemli merasimler düzenlenirdi. Bu sırada davullar çalınır, şarkılar söylenir, Nil nehri kıyısında çeşitli şenlikler yapılırdı. Nitekim Seyfeddin İnal'ın hanımı Zeyneb, bir hastalığı sırasında Bulak'ta tedavi görmüş iyileşince bir mahfe içinde kaledeki köşküne götürülmüştü. Çocukları, yakınları, devlet erkanı onun mahfesinin önünde, hizmetçiler ise arkasında gidiyordu. Yine emirlerin hanımları da onlarla birlikteydi. Bu esnada meş'aleler, mumlar ve fanuslar yakılmıştı. Manzara göz kamaştırarak derecede muhteşimdi.¹⁵

Sultan veya emirlerden birinin hanımı öldüğünde, cenaze namazına bütün emirler katılırdı. Sultan veya emir müteveffa zevcesinin ruhu için bol miktarda sadaka dağıtır, hayır ve hasenat yapardı.¹⁶ Şam nâibi Tengiz'in hanımının cenazesine kadılar, büyük emirler, diğer ileri gelenler ve halkın büyük bir kısmı katılmıştı.¹⁷ Sultan Şeyh el-Müeyyed'in hanımının cenazesinde de kadılar ve emirler hazır bulunmuş; hatta o gün mahkeme duruşmaları iptal edilmişti.¹⁸

2. Sultan Hanımlarının Siyasî ve İdarî İşlerdeki Rolü

İbn Battûta, İlhanlı hükümdarı Ebû Saîd Bahadır Han'ın (1317-1335) kendisi üzerinde etkili olan hanımı Bağdat Hatun'la evlenmesinden bahsederken, "Türkler ve Tatarlar arasında kadınların büyük bir rolü vardır. Türk ve Tatar sultanları bir ferman çıkardıklarında, onun üzerine hakan ve hatunların emriyle ibaresini yazarlar." demektedir.¹⁹ Ünlü

¹³ İbn Tağrıberdî, XI, 54.

¹⁴ İbn Hacer, ed-Dürerü'l-Kâmine, Haydarâbâd 1929-1931, II, 6.

¹⁵ Sehâvî, ed-Dav'u'l-Lâmi, Kahire 1355, XII, 44-45.

¹⁶ Makrîzî, es-Sülûk (nşr. Ziyâde-Âşûr), Kahire 1957-1973), IV, 165-171.

¹⁷ Nuaymî, ed-Dâris fî Târîhi'l-Medâris (nşr. İbrahim Şemseddin), Beyrut 1410, II, 212.

¹⁸ Nuaymî, II, 330.

¹⁹ İbn Battûta, Tuhfetü'n-Nüzzâr (nşr. Ali el-Muntasır el-Kettânî), Beyrut 1405, I, 248.

seyyahın söylediği gibi, Türk hânedanları arasında hükümdar eşlerinin veya annelerinin siyâsî hayatta etkin rol aldıkları bilinmektedir. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, önemli işlerde hanımı Altun Can'la istişâre ederdi. Terken Hatun ve Zübeyde Hatun isimli eşlerinin Sultan Melikşah üzerinde önemli etkileri vardı.²⁰ Altın Orda sarayında da hükümdar hanımları, hânedan mensupları ve emirlerle birlikte en önemli devlet meselelerinin görüşüldüğü kurultaya katılırlar, Türk kağanlıklarda olduğu gibi hanla birlikte devlet idaresinde rol oynarlardı.²¹

Memlûkler dönemi tarihçilerinin verdiği bilgiler, kadınların yine bir Türk devleti olan Memlûk Devleti²² sarayında da buna benzer bir durumda olduklarını göstermektedir. Hatta Memlûkler, kadınların devlet siyasetinin yönlendirilmesindeki etkisi bakımından, diğer İslâm devletlerini geride bırakmıştır. Çünkü Memlûkler bir kadın sultan tarafından yönetilen nadir devletlerden biridir. Bilindiği gibi, Mısır Eyyübî sultanlarının sonuncusu Turan Şah'ı öldüren Bahrî memlûk emirleri tarafından sultan ilan edilen, zekası, dirâyet ve cesaretiyle meşhur Türk asıllı Melike Şecerüddür (648/1250) Makrîzî, bazı Mısır tarihçilerince ilk Memlûk hükümdarı sayılmaktadır.²³ Mısır tarihinin en zor dönemlerinden birinde görev yaptığı halde, karşı karşıya bulunulan zorlukların üstesinden gelerek devleti başarılı bir şekilde yönetmiştir. Saltanat makamında kaldığı 80 gün içinde, Faraskur savaşında esir alınan Fransa kralıyla anlaşma yaparak Haçlı meselesini halledip, ardından bazı vergileri kaldırarak halkın sevgisini kazanmıştır.²⁴ Tarihçiler onu, üstün zekası, dirâyet ve cesareti, yönetimdeki başarısı, hayırseverliği, güzelliği ve vakıfları ile anarlar.²⁵

Sultanlar üzerinde etkili olan kadınlar ise oldukça fazladır. Onlardan bazılarının durumu hakkında bilgi vermek yeterli olacaktır. Bu kadınlardan biri, el-Meli-

²⁰ M. Akif Aydın, "Kadın", DİA, XXIV, 93.

²¹ Mehmet Saray, "Altın Orda", DİA, II, 540.

²² Mısır'da Eyyübî ordusundaki Türk asıllı azatlı komutanlar tarafından kurulan Memlûkler, 1250-1517 yılları arasında 267 yıl hüküm sürmüş büyük bir İslâm devletidir. Memlûkler, daha kuruluş yıllarında Bağdat Abbâsî Hilâfeti'ni ortadan kaldırdıktan sonra Ortadoğu İslâm ülkelerinin büyük bir kısmını işgal ederek bütün İslâm dünyasını, hatta bütün insanlık medeniyetini tehdit eden bir tehlike haline gelen Moğollar'a karşı 1260 yılında kazandıkları Aynicâlut zaferiyle tarihe damgalarını vurdular. İlerleyen yıllarda da bir taraftan devam eden Moğol saldırılarını püskürtmek bir taraftan da Ortadoğu'daki Haçlı prensliklerini nihâi olarak bölgeden çıkarmakla İslâm dünyasına büyük hizmette bulundular. Baybars zamanında (1260-1277) Mısır'da Abbâsî halifeliğinin yeniden te'sisi ve Hicaz bölgesinin himâyesinin üslenilmesiyle merkez İslâm devleti haline geldiler ve bu özelliklerini, Osmanlı Devleti'nin yükseliş dönemlerine kadar, yaklaşık 2 asırdan fazla sürdürdüler. Bu büyük devlet, günümüzde genellikle sultanlarının aslına göre Türk Memlûkler (1250-1382) ve Çerkez Memlûkler (1382-1517) olarak iki döneme ayrılarak incelenmektedir. İsimlendirmeyi, Birinci Memlûkler ve İkinci Memlûkler şeklinde yapanlar da vardır.

²³ Makrîzî, *es-Sülûk*, II, 361.

²⁴ Şecerüddür hakkında bkz. Süyûtî, *el-Müstazraf min Ahbâri'l-Cevâri*, (thk. Salahuddin el-Müneccid), Beyrut 1976, s. 35-6; İsmail Yiğit, *Memlûkler*, İstanbul 1991, s. 18-20.

²⁵ Bu konuda bkz. Makrîzî, *el-Hitâf*, Bulak 1270, II, 237; Süyûtî, *Târihu'l-Hulefâ*, Kahire 1952, s. 465;

emirlerden bir gurubu yolda ona eşlik etmekle görevlendirirdi. Hac dönüşünde, onu bizzat sultan karşılıyordu. Onun dönüşü sebebiyle Kahire dışında Birketü'l-hac denilen yerde. büyük bir ihtifal düzenlenirdi.¹³ Bu sırada emirler, valide sultan veya sultan hanımlarına çeşitli hediyeler takdim etmekte birbirleriyle yarışlardı. Memlükler döneminde sultan hanımlarından ilk hacca giden el-Melikü'n-Nasır'ın hanımı Togay olmuştu. Hayatından bahsedilen tüm eserlerde 721/1321 yılında gerçekleştirdiği bu haccına vurgu yapılmış, haccı esnasında 80 bin dinar harcadığı söylenmiştir. el-Melikü'l-Eşref Şaban'ın çok hürmet gösterdiği annesi Bereke Hatun hicrî 770 yılında hacca gitmiş ve bu esnada bol miktarda hayır ve hasenatta bulunmuştu. Bu sebeple o yıl, "Ümmü's-sultan/Sultanın annesinin yılı" diye meşhur oldu.¹⁴

Sultan hanımları yakalandıkları herhangi bir hastalıktan şifa bulunca, devlet büyükleri, ulema, kadılar ve eşrafın katıldığı görkemli merasimler düzenlenirdi. Bu sırada davullar çalınır, şarkılar söylenir, Nil nehri kıyısında çeşitli şenlikler yapılırdı. Nitekim Seyfeddin İnal'ın hanımı Zeyneb, bir hastalığı sırasında Bulak'ta tedavi görmüş iyileşince bir mahfe içinde kaledeki köşküne götürülmüştü. Çocukları, yakınları, devlet erkanı onun mahfesinin önünde, hizmetçiler ise arkasında gidiyordu. Yine emirlerin hanımları da onlarla birlikteydi. Bu esnada meş'aleler, mumlar ve fanuslar yakılmıştı. Manzara göz kamaştırarak derecede muhteşemdi.¹⁵

Sultan veya emirlerden birinin hanımı öldüğünde, cenaze namazına bütün emirler katılırdı. Sultan veya emir müteveffa zevcesinin ruhu için bol miktarda sadaka dağıtır, hayır ve hasenat yapardı.¹⁶ Şam nâibi Tengiz'in hanımının cenazesine kadılar, büyük emirler, diğer ileri gelenler ve halkın büyük bir kısmı katılmıştı.¹⁷ Sultan Şeyh el-Müeyyed'in hanımının cenazesinde de kadılar ve emirler hazır bulunmuş; hatta o gün mahkeme duruşmaları iptal edilmişti.¹⁸

2. Sultan Hanımlarının Siyasî ve İdarî İşlerdeki Rolü

İbn Battûta, İlhanlı hükümdarı Ebû Saîd Bahadır Han'ın (1317-1335) kendisi üzerinde etkili olan hanımı Bağdat Hatun'la evlenmesinden bahsederken, "Türkler ve Tatarlar arasında kadınların büyük bir rolü vardır. Türk ve Tatar sultanları bir ferman çıkardıklarında, onun üzerine hakan ve hatunların emriyle ibaresini yazarlar." demektedir.¹⁹ Ünlü

¹³ İbn Tağrıberdî, XI, 54.

¹⁴ İbn Hacer, ed-Dürerü'l-Kâmine, Haydarâbâd 1929-1931, II, 6.

¹⁵ Sehâvî, ed-Dav'u'l-Lâmi, Kahire 1355, XII, 44-45.

¹⁶ Makrîzî, es-Sûlûk (nşr. Ziyâde-Âşûr), Kahire 1957-1973), IV, 165-171.

¹⁷ Nuaymî, ed-Dâris fî Târîhi'l-Medâris (nşr. İbrahim Şemseddin), Beyrut 1410, II, 212.

¹⁸ Nuaymî, II, 330.

¹⁹ İbn Battûta, Tuhfetü'n-Nüzzâr (nşr. Ali el-Muntasır el-Kettânî), Beyrut 1405, I, 248.

seyyahın söylediği gibi, Türk hânedanları arasında hükümdar eşlerinin veya annelerinin siyâsî hayatta etkin rol aldıkları bilinmektedir. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, önemli işlerde hanımı Altun Can'la istişâre ederdi. Terken Hatun ve Zübeyde Hatun isimli eşlerinin Sultan Melikşah üzerinde önemli etkileri vardı.²⁰ Altın Orda sarayında da hükümdar hanımları, hânedan mensupları ve emirlerle birlikte en önemli devlet meselelerinin görüşüldüğü kurultaya katılırlar, Türk kağanlıklarda olduğu gibi hanla birlikte devlet idaresinde rol oynarlardı.²¹

Memlûkler dönemi tarihçilerinin verdiği bilgiler, kadınların yine bir Türk devleti olan Memlûk Devleti²² sarayında da buna benzer bir durumda olduklarını göstermektedir. Hatta Memlûkler, kadınların devlet siyasetinin yönlendirilmesindeki etkisi bakımından, diğer İslâm devletlerini geride bırakmıştır. Çünkü Memlûkler bir kadın sultan tarafından yönetilen nadir devletlerden biridir. Bilindiği gibi, Mısır Eyyübî sultanlarının sonuncusu Turan Şah'ı öldüren Bahrî memlûk emirleri tarafından sultan ilan edilen, zekası, dirâyet ve cesaretiyle meşhur Türk asıllı Melike Şecerüddür (648/1250) Makrîzî, bazı Mısır tarihçilerince ilk Memlûk hükümdarı sayılmaktadır.²³ Mısır tarihinin en zor dönemlerinden birinde görev yaptığı halde, karşı karşıya bulunulan zorlukların üstesinden gelerek devleti başarılı bir şekilde yönetmiştir. Saltanat makamında kaldığı 80 gün içinde, Faraskur savaşında esir alınan Fransa kralıyla anlaşma yaparak Haçlı meselesini halledip, ardından bazı vergileri kaldırarak halkın sevgisini kazanmıştır.²⁴ Tarihçiler onu, üstün zekası, dirâyet ve cesareti, yönetimdeki başarısı, hayırseverliği, güzelliği ve vakıfları ile anarlar.²⁵

Sultanlar üzerinde etkili olan kadınlar ise oldukça fazladır. Onlardan bazılarının durumu hakkında bilgi vermek yeterli olacaktır. Bu kadınlardan biri, el-Meli-

²⁰ M. Akif Aydın, "Kadın", DİA, XXIV, 93.

²¹ Mehmet Saray, "Altın Orda", DİA, II, 540.

²² Mısır'da Eyyübî ordusundaki Türk asıllı azatlı komutanlar tarafından kurulan Memlûkler, 1250-1517 yılları arasında 267 yıl hüküm sürmüş büyük bir İslâm devletidir. Memlûkler, daha kuruluş yıllarında Bağdat Abbâsî Hilâfeti'ni ortadan kaldırdıktan sonra Ortadoğu İslâm ülkelerinin büyük bir kısmını işgal ederek bütün İslâm dünyasını, hatta bütün insanlık medeniyetini tehdit eden bir tehlike haline gelen Moğollar'a karşı 1260 yılında kazandıkları Aynicâlüt zaferiyle tarihe damgalarını vurdular. İlerleyen yıllarda da bir taraftan devam eden Moğol saldırılarını püskürtmek bir taraftan da Ortadoğu'daki Haçlı prensliklerini nihâi olarak bölgeden çıkarmakla İslâm dünyasına büyük hizmette bulundular. Baybars zamanında (1260-1277) Mısır'da Abbâsî halifeliğinin yeniden te'sisi ve Hicaz bölgesinin himâyesinin üslenilmesiyle merkez İslâm devleti haline geldiler ve bu özelliklerini, Osmanlı Devleti'nin yükseliş dönemlerine kadar, yaklaşık 2 asırdan fazla sürdürdüler. Bu büyük devlet, günümüzde genellikle sultanlarının aslına göre Türk Memlûkler (1250-1382) ve Çerkez Memlûkler (1382-1517) olarak iki döneme ayrılarak incelenmektedir. İsimlendirmeyi, Birinci Memlûkler ve İkinci Memlûkler şeklinde yapanlar da vardır.

²³ Makrîzî, *es-Süûk*, II, 361.

²⁴ Şecerüddür hakkında bkz. Süyûtî, *el-Müstazraf min Ahbâri'l-Cevâri*, (thk. Salahuddin el-Müneccid), Beyrut 1976, s. 35-6; İsmail Yiğit, *Memlûkler*, İstanbul 1991, s. 18-20.

²⁵ Bu konuda bkz. Makrîzî, *el-Hitat*, Bulak 1270, II, 237; Süyûtî, *Târihu'l-Hulefâ*, Kahire 1952, s. 465;

kü's-Saîd Bereke Han'ın annesidir. 676/1277 yılında muhalif emirler karşısında çaresiz kalan hükümdar, aradaki ihtilâfı gidermek için, nüfuzlu bir kadın olan annesinden yardım istemiş ve onu emirlerle sulh yapmak üzere göndermişti. Emirler, bu sırada ona son derece saygılı davrandılar ve ona karşı pek çok şartlar koşarak kendisinden teminat istediler. İstedikleri teminatı vererek onlarla anlaşmayı sağlayan vâlîde sultan, oğlunu rahatlatan bir haberle geri döndü.²⁶ Memlükler'de Sultan hanımlarının sultanlarla emirlerinin arasını bulmak için elçilik yaptıkları benzeri durumlar, defalarca tekerrür etmiştir. Nitekim Makrîzî, hicrî 737 yılı olayları içinde bazı valilerin, tüccarların mallarını müsadere ederek onlara yaptıkları ağır zulümden bahsederken, böyle bir durum hakkında bilgi vermektedir. Şöyle ki: Bu hadise sırasında bazı büyük emirler sultanın cezalandırmak istediği bu valilerin tarafını tutmuş, onları affettirmek için çalışmışlardı. Onlardan hiç birinin dediğine itibar etmeyen Sultan el-Melikü'n-Nasır, hanımı devreye girince onun isteğini kabul edip bu valilerin affedilmesini emretti.²⁷ Aynı hükümdar, çok değer verdiği hanımı Togay Hatun'un, yapılan yardımların bolluğu, şâşâ ve debdebe bakımından Memlükler tarihinin en meşhur sultan hanımı hacı olarak tarihe geçen haccı dolayısıyla, Mekke halkından buğdaydan alınan vergiyi kaldırmıştı.²⁸ Bu hatunun kocası üzerindeki nüfuzunu duyan bazı tüccarlar, ihtiyaçlarının giderilmesi hususunda onun yardımına başvuruyorlardı. Nitekim bir tacir devlet ehlinden alacağını tahsil etmekte zorlanırsa, şikayetini sultanın haremi vasıtasıyla ulaştırmanın yollarını arardı. Bunu sağladığı takdirde anında ihtiyacı giderilirdi.²⁹

el-Melikü's-Salih İsmail'in (1342-1345) annesi, oğlu üzerinde çok etkiliydi. Bu sultan zamanında, saraydaki diğer kadınlar ve hizmetçiler de, büyük nüfuz kazanmışlardı. Hatta kadınların görüşü alınmadan hüküm çıkmadığı söylenmiştir.³⁰ Bu sultanın kardeşi ve halefi el-Melikü'l-Kâmil de (1345-1346), kadınların nüfuzu altına girmişti..³¹

Zamanın en meşhur kadınlarından olan Sultan Berkuk'un (1382-1399) hanımı Havend Hacer, yönetimde söz sahibi bir kadındı.³² Barsbay (1422-1438), hanımı

²⁶ İbn Tağrıberdî, VII, 266-267.

²⁷ Makrîzî, *es-Sûlûk*, V, 412.

²⁸ İbn Hacer, II, 383.

²⁹ İbn Tağrıberdî, IX, 116.

³⁰ İbn Tağrıberdî, X, 97.

³¹ İbn Tağrıberdî, X, 140.

³² İbn Tağrıberdî, XV, 169.

Cülbân bnt. Yeşbek'in hatırına, onun akrabalarını ülkeye getirip, ikta araziler ve vazifeler verdi. Bu kadının bıraktığı miras için 60 bin dinar rakamı zikredilmiştir.³³ el-Melikü'l-Eşref Seyfeddin İnal'ın (1453-1461) hanımı Zeyneb de sultanlar üzerinde en etkili olan kadınlardan biridir. Tarihçiler, bu sultanın oğlu, hanımı ve devâdârının ağır baskısı altında olduğunu, tayinleri onların direktifiyle yaptığını söylemektedirler.³⁴ İnal, onunla evlendikten sonra ne başka bir kadınla evlenmiş ne de cariye edinmiştir. Bu kadın, sultanlar üzerinde nüfuz kuran diğer sultan hanımlarını geride bırakmıştır. Onu son derece seven sultanın, devlet işlerinde onun emrinden çıkmadığı söylenmektedir. Bu kadının büyük bir serveti vardı, pek çok eser yaptırdı. Onlardan biri dul hanımlar için yaptırdığı ribat idi.³⁵ Onun gibi pek çok hükümdar hanımı veya annesi, cami, sebil, türbe, ribat gibi eserler inşa ettirip bu eserler için vakıflar kurarak pek çok sosyal hizmetin görülmesine katkıda bulunmuştur.

Sultan hanımlarına yakın olan bazı kadınların da, onların aracılığıyla devlet katında iş yaptırdıklarını gösteren örnekler vardır. Nitekim Sehâvî, Alem el-Bulkî-nî'nin, İnal zamanında göreve getirilmesinde, sultanın hanımı ile arası iyi olan eşi Hatîce'nin yardımlarının etkili olduğunu belirtmektedir.³⁶

3. Memlûk Toplumunda Kadına Bakış

Hükümdarlar ve emirlerinin hanımlarına verilen değeri gösteren bu bilgiler yanında, muasır kaynaklarda Memlûkler döneminde Mısır halkının genel olarak kadınlarına değer verdiğini, onlara karşı olumlu bir bakışa sahip olduğunu gösteren deliller de vardır. Onların kızlarına ve kadınlarına, Sittü'l-huluk, Sittü'l-hukkam, Sittü'n-nas ve Sittü'l-kudât, Sittü'l-İrak, Sittü'l-Yemen gibi isim ve lakaplar vermeleri, bunun en kuvvetli delili olmalıdır. Nitekim İbnü'l-Hâc bu isimlerin kadınlara takdir ve ta'zim için verildiğini söylemektedir.³⁷

Yine onların hayatı hakkında bilgi verilirken, çoğunlukla takdir ve değer ifade eden ifadeler kullanıldığı görülmektedir.³⁸ Bu nevi takdir ve övgü bilgileri, bilhassa ilmiye sınıfına veya tasavvuf mesleğine mensup kadınlar hakkında yoğunlaşmaktadır.

³³ Sehâvî, XII, 17.

³⁴ İbn Tağrıberdî, XVI, 159.

³⁵ Sehâvî. XII, 44-45.

³⁶ Sehâvî, XII, 25.

³⁷ İbnü'l-Hâc, *el-Medhal*, Kahire 1401/1981, I, 238.

³⁸ Mesela Sehâvî, Amine bnt Ebibekr isimli kadını tanıtırken, onun "riyaset, kanâat ve itkan sahibi olduğunu" söyler (XII, 4).

Maddî durumu müsait olan ailelere mensup kadınların, sokaklarda bir görevli tarafından yedilen bir eşek üzerinde yol almaları, bir hizmetçinin de onları arkadan takip etmesiyle ilgili haber de³⁹, kadına karşı bu olumlu bakışı desteklemektedir. Diğer yandan, kadınlara ait tekke, zâviye ve ribatlar, bu arada sadece dul hanımların barınması için inşa edilen ribatlar, kadına yönelik himâyeyi açıkça göstermektedir. İlerleyen sayfalarda Kahire ve Dımaşk'taki dul kadınlara ait ribatlar hakkında bilgi verilecektir.

Ancak, Memlûkler zamanında toplumun kadına bütün yönleriyle değer verdiğini ve kadınların toplumda lâıyk oldukları bir konumda bulunduğunu düşünmek mümkün değildir. Bu dönemde yaşayan halkın kadına değer verdiğini gösteren olumlu işaretler ve örnekler yanında, aynı kaynaklarda kadının alay ve istihfaf konusu olarak kaldığını gösteren işaretler de bulunmaktadır. Diğer yandan bu bahsedilenlerin, köle ve cariyelik uygulamasının yaygın olduğu bir döneme ait olduğu da unutulmamalıdır.

Kadına karşı olumsuz davranışlar, zaman zaman sultan ve emirleri arasında da, ortaya çıkmıştır. 792/1390 yılında isyancı emir Mintaş ile Sultan Berkuk arasındaki mücadele sırasında Kahire'yi ele geçiren Mintaş, bir emirine sultanın kız kardeşlerinin yakalanmalarını emretmişti. Bu emir, Berkuk'un kız kardeşlerinin yaşadığı sarayı basarak, onları başları açık olduğu halde, Kahire sokaklarından geçirecek tutuklanacakları yere yakın Züveyle kapısına kadar getirdi. Bu sırada bu hanımlar ve cariyeleri, çığlıklar kopararak ağlıyorlar ve duyanları da ağlatıyorlardı. Ancak bu manzarayı gören nâibü'l-ğaybe, olaya müdahale ederek, onları bu komutanın elinden kurtardı. Başlarını örtmelerine izin vererek atlara bindirip getirildikleri saraya geri gönderdi.⁴⁰

Bazı sultan veya valilerin, toplumsal felaketlerin sorumluluğunu kadınlara yükleyerek, kadınlara karşı baskıcı tavır takındıkları durumlar da olmuştur. Bu durumlarda kadınların sokağa çıkması veya mezarlıklara ve eğlence yerlerine gitmeleri yasaklanmıştır. Berkuk zamanında, Nâibü'l-ğaybe Gümüşboğa, Ramazan Bayramı öncesinde, giyimlerindeki uygunsuzlukları gerekçe göstererek, kadınların bayramda türbe ziyaretine gitmelerini yasaklamıştı.⁴¹ 1438 yılında ise ortaya çıkan korkunç veba salgını sırasında, zinanın yaygınlaşması yanında kadınların süslenerek gündüz ve gece sokağa çıkmalarını da sebepler arasında gösterenler olunca, Bars-

³⁹ Saîd Abdülfettâh Âşûr, *el-Mucteme'u'l-Mısrî fi asri Selâtini'l-Memâlik*, Kahire 1992, s. 143, Siretû'z-Zâhir Baybars'tan naklen.

⁴⁰ İbn Tağrıberdî, XI, 365-366.

⁴¹ İbn Tağrıberdî, XII, 30.

bay, onların dışarı çıkmalarını yasaklamış; bu yüzden büyük bir sıkıntı yaşanmıştı.⁴² Ancak zaman zaman gündeme gelen bu yasak, her defasında sınırlı bir süre için devam etmiş, kısa süre sonra bu uygulamadan vazgeçilmiştir İbn Tagrıberdî, Bâbü'l-kal'a valisi Alâeddin el-Mansûrî'nin böyle bir yasağını, karakûşî bir karar olarak tavsif etmiştir.⁴³

4. Cariyeler

Memlûkler döneminde kadın, Mısır toplumunda takdir görse de, bu takdirin günümüz toplumlarında gördüğü değere ulaşmadığı açıktır. Bunun belki de en önemli sebebi, muasır erkeklerin kadına ve özellikle cariyeye bakışlarında cinselliği ön plâna çıkarmalarıdır. Bu durum, erkeklerin güzel cariyeler edinmeye ve bu maksatla büyük paralar harcamaya düşkünlüklerinden açıkça anlaşılmaktadır. Bilhassa saraydaki cariyelerin sayısının büyük rakamlara ulaştığı görülmektedir. Hatta el-Melikü'n-Nasır Muhammed'in, 4 hanımı yanında, büyük kısmı muhtelif görevlerde istihdam edilmek üzere alınmış olsa da, 1200 den fazla cariyeye edindiği bildirilmiştir.⁴⁴

Memlûk başkenti Kahire'nin Köle ticaretinin en önemli merkezlerinden biri olduğu, askerî teşkilatın bütünüyle köle pazarlarından satın alınan memlûklerden/kölemenlerden teşkil edildiği bu dönemde, komutanlar ve halk da cariyeye edinme konusunda, sultanları taklit ederek maddi durumlarına göre cariyeye satın almışlardır.

Cariyelerin değeri, sahipleri nezdinde güzellikleri, seslerinin güzelliği vb. maharetlerine göre belirlenirdi. Cariyelerle ilgili dikkat çeken bir husus, bilhassa askerî sahada köle menşeli olmanın bir kusur değil aksine bir imtiyaz sayıldığı Memlûkler zamanında, saraya alınan cariyelerin de, geçmişlerinin istikballerini etkilememiş olmasıdır. Muasır kaynaklarda, cariyeye oldukları halde sultan ve emirlerin saraylarında önemli rol oynayacak bir güce ulaşan pek çok kadından söz edilmektedir. Bu kadınlardan bazıları sultanın kendileriyle evlenmesi neticesinde, protokolde büyük hanım mertebesine (havend el-kübra) ulaşmış; hatta tek örnek de olsa, Şecerüddür gibi tahta çıkanlar olmuştur. Bu kadınlardan pek çoğu, anlatıldığı şekilde kocaları üzerinde son derece etkili olmuşlardır.

Sultanlar ve büyük emirler, musiki ve eğlence için de cariyeye alırlardı. Hatta, Memlûkler döneminde, her hükümdar veya emirin cariyelerden müteşekkil bir bando takımına sahip olması olağan durumlardan biri haline gelmişti.⁴⁵

⁴² İbn Tağrıberdî, XV, 93-95.

⁴³ İbn Tağrıberdî, VIII, 230.

⁴⁴ İbn Tağrıberdî, IX, 210.

⁴⁵ Âşûr, s. 148.

5. Sosyal Hayatta Kadın

Memlûkler dönemi sosyal hayatında kadının, dikkati çekecek derecede, önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Âdet ve geleneklerin kadını mahkum ettiği sosyal kayıtlara rağmen, bu dönemde kadın, sosyal hayatta büyük bir pay sahibi olmuştur.⁴⁶ Bu dönemde pek çok kadın, anlatıldığı şekilde, sultanların kararlarında etkili olurken, özellikle ilmî hayatta kadın, muhtemelen İslâm tarihindeki en etkin rolünü bu dönemde üstlenmiştir. Nitekim Sehâvî, hicrî onuncu asırda ölen meşhur simaları tanıttığı *ed-Dav'u'l-lâmi* isimli hacimli eserinin son cildini sadece kadınlara tahsis etmiş ve orada 1075 kadının tercüme-i halini vermiştir⁴⁷. Sehâvî'nin tanıttığı bu kadınların büyük bir kısmı başta hadis ilmi alanında olmak üzere ilmî hayatta, önemli bir kısmı da sultanların ve emirlerin hanımları olarak siyâsî hayatta etkin olan kadınlardır. Çarşılara çıkmak ve ilim tahsili için mescidlere devam etmek gibi sosyal etkinliklere katılan kadınlar, Memlûk toplumunda genelde saygı görüyordu. Onların arasından meşhur alimler ve şairler yetişmişti. Dolayısıyla onların Mısır sosyal hayatında büyük bir yerinin olduğunu söylemek mümkündür.

Kadınların şehrin sokak, cadde ve gezinti yerlerindeki etkinliklerine gelince, Memlûkler zamanında bu durum, bazı yabancıların dikkatini çeken bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Onlardan biri, Memlûkler döneminde Mısır'ı ziyaret ettiğinde, kadınların geniş bir hürriyete sahip olduklarını müşahede etmiş ve bazı kadınların gündüz saatlerinin çoğunu evlerinin dışında geçirdikleri halde kocalarından pek fazla tepki görmediklerini söylemiştir.⁴⁸

Muasır fakihlerden İbnü'l-Hac ise, zamane kadınlarının çarşı-pazar işlerinin çoğunu gördüklerini, hatta çoğunlukla erkeğin giyeceği elbiseleri eşlerinin satın aldığı zikreder.⁴⁹ Sokakta bir ihtiyaçlarının bulunmadığı zamanlarda umumi hamamlara giderek orada birbirleriyle hoş vakit geçirmeleri veya şer'i kurallara uygunluğu denetlenmeyen düğün törenlerine katılmaları dolayısıyla onları eleştirir.⁵⁰ Nil kıyısına, havuzlara, bahçelere ve diğer gezinti yerlerine çıkan kadınların, haya perdesini yırtarak erkeklerle bir arada bulunmalarını gerekçe göstererek, kadınların bu şekilde dışarı çıkmalarının ve benzeri meclislerde bulunmalarının yasaklanmasını ister.⁵¹

⁴⁶ Âşûr, s. 149.

⁴⁷ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi*, Kahire 1355.

⁴⁸ Âşûr, s. 154, Schefer'den naklen.

⁴⁹ İbnü'l-Hâc, II, 55.

⁵⁰ İbnü'l-Hâc, II, 172.

⁵¹ İbnü'l-Hâc, II, 17-23.

Memlûkler döneminde kırsal kesimde yaşayan kadınlara gelince, onların -bugün de olduğu gibi- geçim yükünün ağırlığını kocasından daha fazla taşıdıklarını söylemek mümkündür. Çocuklarını emzirme, kocası için yemek hazırlama, tahılı öğütüp fırını yakıp ekme pişirme işleri yanında, ev temizliği, nehir veya kaynaktan içme suyu getirme, elbiseleri yıkama yükü onların omzunda idi.⁵²

6. Kadınların Dinî ve İlmî Hayattaki Yeri

Memlûkler döneminde kadınların en etkin olarak katıldıkları faaliyet alanı, ilim ve kültür sahası olmuştur. Kadınlar, ilmî ve dînî hayata faal bir şekilde katılmışlardır. Kız çocuklarının da erkek çocuklar gibi ilk mekteplere gönderildiği⁵³ Memlûkler döneminde, bu mekteplerde okuma-yazmayı öğrenen kız öğrencilerden önemli bir kısmının, ilerleyen yıllarda ilimle meşgul oldukları görülmektedir. Hadis sahasında yetişenleri başta olmak üzere, kadın alimleri bakımından en zengin devlet, şüphesiz Memlûkler olmuştur. Bu ülkede, hiçbir devlet zamanında yetişmeyen sayıda kadın alim yetişmiştir.

Başta hadis ilmi olmak üzere dînî ilimlerle meşgul olan kadınların sayısı sayılamayacak kadar çoktur. Onların çoğu -bu dönem fakihlerinin âdeti üzere- büyük muhaddis ve alimleri dinleyebilmek için Mısır-Şam arasında mekik dokumuşlardır. Sehâvî'nin meşhur eserinde tanıttığı 1075 kadının büyük bir kısmı ilmiye sınıfındadır. Memlûk dönemi alimlerinin büyük kısmı, hanım hadisçilerden rivayette bulunmuşlar ve onlardan icazet almışlardır. Memlûkler dönemi alimlerinden Tâceddin es-Sübkî'nin hadis hocaları arasında on dokuz, Süyûtî'nin otuz üç, İbn Hacer el-Askalânî'nin ise elli üç kadın hadis aliminin ismi geçmektedir.⁵⁴

Bu alimler, kendilerinden icazet aldıkları hanım muhaddislerin isimlerini vererek onlardan hadis dinlemiş olmakla iftihar etmektedirler. Nitekim Sehâvî, zamanının talebelerinin hanım hadis alimlerinden birinin derslerine ne kadar kalabalık olarak katıldıklarını tavsif ederken başka kadın alimler yanında bu hanımdan da hadis dinlediğini bir kıvanç sebebi olarak zikreder.⁵⁵ Sehâvî, kadın hadisçileri tanıtırken, hangilerinden icazet almış olduğuna işaret eder.⁵⁶ Yine Sehavi, Sâre bnt Cemâa isimli kadını tanıtırken, "Onun ölümüyle Mısır alimleri, hadis rivayeti açısından bir

⁵² Âşûr, s. 155.

⁵³ İbnü'l-Hac, II, 332.

⁵⁴ M. Akif Aydın, agm., s. 92.

⁵⁵ Sehâvî, XII, 10-11.

⁵⁶ Sehâvî'nin icazet aldığı kadın hadis alimlerinin bazıları için bkz. XII, 4 (Âmine bnt. Şems), 9 (Emetü'l-Hâlik), 106 (Fatıma bnt. Muhammed b. Cemal), 131 (Hâcer bnt. Alâ), 134, 159 (Ümmü Hâni bnt. Ahmed).

derece aşağıya düştü” demekle⁵⁷ son derece önemli bir tespit yapmış olmaktadır. Onların arasından meşhur şairler, nahiv ilmiyle meşgul olup bu sahada pek çok metni ezberleyen çok sayıda lügat alimi yetişmiştir.⁵⁸

Tarih kaynaklarında, Memlûkler döneminde kadınların büyük kısmının veya en azından durumu müsait olanların, ilmî ve dinî meclislere katıldığını açık bir şekilde gösteren bilgiler bulunmaktadır. Onlardan pek çoğu, dinî dersleri ve sohbetleri dinlemek için, camilerde erkek meclislerinden farklı mekanlarda kurulan ilim meclislerine gitmeye önem vermiş ve buna düşkünlük göstermişlerdir.⁵⁹ Fakih ve vaizlerden bazıları, ilim meclislerini sadece onlara tahsis etmişlerdi.⁶⁰ Bu meclislerde onlara temel dinî bilgiler yanında, zevciyyet ve komşuluk hukuku bakımından leh ve aleyhlerindeki meselelerin öğretilmesine özel bir ihtimam gösteriliyordu. Bu erkek vaizler dışında, kadınlara va'z, onları okutma ve Kur'an'ı ezberletme hususunda ihtisas yapan kadınlar da yetişmişti.⁶¹

Diğer yandan Memlûkler döneminde bazı kadınlar tasavvuf mesleğine girmişler, erkek mutasavvıflar gibi hırka giymişlerdir. Tasavvuf hareketinin son derece güçlendiği bu dönemde, kadınlara özel ribat, tekke ve zâviyeler bulunuyordu. Baybars'ın kızı Tizkerpay Hatun tarafından inşa ettirilen er-Ribâtu'l-Bağdâdiyye bunlardan biriydi. Zikir ve ayinler yanında fıkıh derslerinin de okutulduğu bu ribat, aynı zamanda dul veya kocaları tarafından evlerinden kovulmuş kadınların sığınağı idi. Onlar evlerine dönene kadar orada kalırlardı.⁶² Dımaşk şehrinde de kadınlara mahsus ribat bulunuyordu. İbn Kesir, Şam nâibi Tengiz'in 730/1329 yılında ölen zevcesinin önceden inşa ettirdiği türbesinin yanında bir mescid, yetimler mektebi ve bir de kadınlara mahsus ribat yapılmasını vasiyet ettiğini ve bunların yapıldığını bildirmekte⁶³ bu bilgileri ondan aktaran Şam tarihçisi Nuaymî ise ilave olarak onun cenazesine, kadılar, büyük emirler, diğer ileri gelenler ve halkın büyük bir kısmının katıldığını söylemektedir.⁶⁴ Mekke'de de kadınlara ait bir ribat bulunduğunu kayde-

⁵⁷ Sehâvî, XII, 52.

⁵⁸ Onlardan örnekler için bkz. İbn Hacer, IV, 395 (Nizâr bnt. Muhammed, edip, şair, alim); Sehâvî, XII, 9 (Emetü'l-Hâlik bnt. Abdüllatif, alim, edip şair)

⁵⁹ İbnü'l-Hâc, II, 219.

⁶⁰ Sehâvî, II, 111.

⁶¹ İbn Hacer, I, 360, 428, II, 213, III, 226.

⁶² Makrîzî, bu ribatın en meşhur şeyha'larından Fatıma bnt. Abbas isimli kadının, zamanını ibadet zikir ve kadınlara nasihat vermekle geçirdiğini, onun aynı zamanda büyük bir alim olduğunu, önemli fikhî meseleleri zamanın meşhur fakihleriyle tartıştığını söyler (el-Hitat, II,428).

⁶³ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Beyrut, Mektebetü'l-maârif), XIV, 151

⁶⁴ Nuaymî, II, 211-212.

den Sehâvî⁶⁵, Seyfeddin İnal'ın hanımının yakın arkadaşı Hatice bnt Emîru Hâc isimli kadının, dul hanımlar için bir ribat yaptırdığını söyler.⁶⁶

Tasavvuf mesleğine intisap eden kadınların bir kısmı, şeyhaları riyasetinde kendilerine tahsis edilen ribat ve zaviyelerde kalırlardı. Şeyhalar, erkek sufi şeyhlerinin yaptığı şekilde, ellerinden tevbe alıp tarikatlarına girenlerin yün elbise giymesine özen göstermişlerdir. Sultan hanımlarından bazılarının, bu dönemde yaygın tarikatlara intisap ettiğine dair da bilgi bulunmaktadır. Nitekim, Hoşkadem'in hanımı Şekerbay, Bedevî tarikatına girmişti, her sene icra edilen mevlid törenine katılırdı.⁶⁷

7. Kadınların Cilt, Yüz, Tırnak Bakımı ve Takılar

Hicrî onuncu yüzyıl alimlerinden İbn Zahîre, Mısır kadınlarının yaratılış ve huyları bakımından dünyanın en zarif, suret bakımından da en tatlı kadınları olduğunu söylemiştir.⁶⁸

Muasır kaynaklarda verilen bilgiler, Memlûkler zamanında kadınların, bu güzelliklerini sağlama maksadıyla, bakımlarına büyük önem verdiklerini, daha güzel görünebilmek ve güzelliklerini göstermek için süslenmeye büyük ihtimam gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Bu maksatla kuaförlere (müzeyyin) giden kadınlar arasında, yüz ve beden tüylerini temizleme, kaşlarını düzeltme âdeti çok yaygındı.⁶⁹ Nitekim bazı alimler, erkeklerin hanımlarını kuaföre göndermelerini, daha güzel görünme arzusuyla istenmeyen tüylerini yoldurmalarını ve kuaförün yanaklarına dokunmasına izin vermelerini eleştirmişlerdir.⁷⁰

Yine bu dönemde kadınların, ellerine kına yakmakla yetinmeyip, tırnaklarına kırmızı renkli oje sürdükleri de görülmektedir. Nitekim bu durum, bazı yabancı seyahatçilerin dikkatini çekmiştir.⁷¹ Kadınların çoğu, güzel görünmek için bedenlerine çeşitli nakışlar yaptırırlardı. Kadınlardan biri sokak veya caddeye çıkmak istediğinde, en güzel ve en pahalı elbisesini giyer, süslenir, koku sürünür, imkanı nisbetinde mücevherat takınırdı. Bu takıların başında bilezik, gerdanlık ve ayaklara takılan hal hallar geliyordu.⁷²

⁶⁵ Sehâvî, XII, 114.

⁶⁶ Sehâvî, XII, 25-26.

⁶⁷ Sehâvî, XII, 68.

⁶⁸ Âşûr, s. 141, İbn Zahîre'den naklen.

⁶⁹ İbnü'l-Hac; II, 167, IV, 107.

⁷⁰ İbnü'l-Hâc, IV, 107.

⁷¹ Âşûr, s. 141, Schefer'den naklen.

⁷² İbnü'l-Hac, II, 167-168.

Bu takılar arasında, anberden yapılp değerli mücevherlerle bezenen (murassa) ve anberiyye denilen gerdanlıklar çok meşhurdu. Kahire'de bu nevi gerdanlıkların satıldığı Sûku'l-Anberiyyîn adını taşıyan çarşının çok rağbet gördüğünü söyleyen Makrîzî,, o asırda, Mısır'da -fakir de olsa- bu nevi gerdanlığı olmayan kadının neredeyse bulunmadığını ilave eder.⁷³

Kollara takılan bilezikler, çeşitli mücevherlerle kaplanırdı. Kadınların giydiği ayakkabılar, nalınlar, nefis kumaşlardan imal edilen elbiseler ve başörtüleri de inci ve altın simlerle işlenirdi.⁷⁴ Özellikle sultanların ve büyük emirlerin hanımları, evlerine, giyimlerine ve süslenmeye son derece ihtimam gösterirlerdi. Buna işaret eden İbn Şâhin ez-Zâhirî, onların giyimlerini, süslenmelerini ve evlerinin zarafetini anlatmak için birkaç cilt kitap yazılması gerektiğini söylemektedir.⁷⁵ Maddî refahın sağlandığı el-Melikü'n-Nasır Muhammed zamanında kadınlar, çok pahalı elbiseler, şallar ve başörtüleri giymeye başladılar. Onun zamanında altın hal hallar, değerli mücevherat ile süslü gerdanlıklar, ipek etekler, altın işlemeli ayakkabı ve nalınlar çok yayıldı.⁷⁶

⁷³ Makrîzî, *el-Hitat*, II, 102-103.

⁷⁴ Makrîzî, *es-Sülûk*, V, 528.

⁷⁵ İbn Şâhin ez-Zâhirî, s.121.

⁷⁶ İbn Tağrıberdî, IX, 176.